

ТРАДИЦИОНАЛНА ГРАДСКА АРХИТЕКТУРА
TRADITIONAL URBAN ARCHITECTURE

ЦРТЕЖИ ОД ПЕТАР НАМИЧЕВ
DRAWINGS BY PETAR NAMICHEV

Традиционална македонска граѓанска куќа својот најголем развој го постигнала во 19 век, кога биле изградени најголемите приземја. Во тој период економската моќ на христијаните во неговите подножја се зголемила.

Градовите во Македонија се развивале низ вековите во одредени општествено - економски и културни услови и врз основа на традиционалниот начин на живеење. Историскиот развој на градовите и урбаните структури на римскиот, рановизантискиот, ранохристијанскиот и средновековниот период, претставувале солидна подлога за развој на урбанистичката структура.

Најголемо влијание врз формирањето на урбаната структура на градовите имал периодот на османлиското владеење. Интензивниот развој на занаетчиството и трговијата ја зголемила економската моќ на христијанското население, кое градело куќи со повисоки стандарди на живеење со подобрени функционални и естетски решенија.

Со развојот на стопанскиот и општествениот живот на градовите во овој период, се интензивирало градењето на куќи. Живеењето претставувало основен сегмент во формирањето на сликата на градот. Македонските градови од 19 век по својата структура и урбанистичката концепција имале заеднички карактеристики со Балканските градови од истиот период. Тие имале од 5 000 - 40 000 жители, населени со христијанско и муслиманско население. Христијанското население било лоцирано на ридест терен, во сосема збиена структура на куќите, додека муслиманското население, било лоцирано на рамничарските терени, каде куќите мале поголем двор, богат со зеленило.

Градовите Велес, Крушево, Охрид, Кратово, Крива Паланка имале положба на рид, додека Битола, Скопје, Прилеп, Штип, Струга, Дебар, Струмица биле поставени во рамнините, а помали населби биле Берово, Делчево, Веница и др. Во градовите куќите биле групирани во *маала* кои ги задоволувале потреби од економско-општествен аспект. Маалата имале свои центри, со средишен простор со чешма, дуќани, фурна, мост и др.

Централно место во градското јадро како стопански центар била чаршијата.

Традиционална македонска граѓанска куќа својот најголем развој го постигнала во 19 век, кога биле изградени најголемите приземја. Во тој период економската моќ на христијаните во неговите подножја се зголемила.

Throughout centuries towns in Macedonia developed in certain social, economic and cultural conditions, based on the traditional. Historical development of towns and urban structures in the Roman, Early Byzantine, Early Christian, the mediaeval period and particularly in the time of the Ottoman rule created solid basis for forming the urban structure of towns.

The greatest influence upon forming of the urban structure was exerted during the Ottoman reign. The intense growth of crafts and trade brought about increasing of the economic power of the Christian population. Christians started to build houses of higher life standards and improved functional and aesthetic solutions.

The evolution of economic and social life in towns in this period resulted in more intense construction activities. Dwelling structure was the basic element in shaping of the town panorama. Nineteenth century Macedonian towns, in their structure and urban concept, shared common features with other Balkan towns from the same period. Their population ranged from 5.000 to 40.000 inhabitants, both Christian, and Muslim. Christian population settled the hilly areas in utterly dense structure of houses, whereas Muslims lived in lowlands, where houses had large courtyards abounding with plants.

The towns of Veles, Kruševo, Ohrid, Kratovo and Kriva Palanka were located on hill slopes, whereas Bitola, Skopje, Prilep, Štip, Struga, Debar and Strumica were situated in planes. Among smaller settlement Berovo, Delčevo and Vinica are worth mentioning. In towns houses were arranged in groups called *maalas*, which satisfied al the economic and social needs. *Maalas* usually had a central area with a fountain, shops, bakery, bridge, etc.

Central space of the town heart was the bazaar, which was also its economic centre.

ГРАДСКА КУЌА

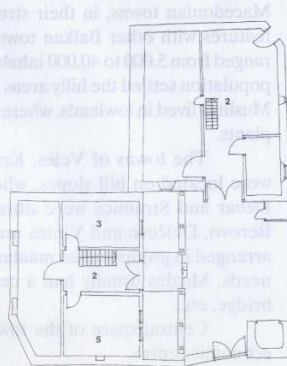
Старата македонска градска куќа својот највисок развој го достигнала во 19 век, кога биле изградени најубавите примероци. Во зависност од економската моќ на семејството и неговите потреби се граделе куќи со просторно решение, ентериер, конструктивен систем и фасадна обработка со единствена форма. Во зависност од теренските услови, инсолацијата и климатските услови се формирало просторно решение на карактеристична македонска куќа со развој во висина од приземје и кат, или со повеќе ката. Просторниот распоред на содржините бил секогаш прилагоден на целокупната организација на куќата. Во приземјето најчесто имало економски простории, трем и кујна, додека на катот биле одаите и чардакот, простории кои се користеле во зимскиот период како зимски стан, а кај куќите со повеќе ката, на најгорниот кат имало отворен чардак и репрезентативни простории за гости и семејни веселби, кои се користеле во летниот период како летен стан.

Куќите имале просторни решенија најчесто од асиметричен тип, а поретко и симетричен, но секогаш со крајно рационален и функционален лесен пристап. Чардакот можел да биде отворен или затворен простор со иста функција. Малиот простор во приземјето, се зголемувал на катот, со примена на еркери.

Македонската куќа најчесто била лоцирана на стрмен терен, прилагодена на конфигурацијата на теренот, со

1. Чардак	1. Chardak
2. Трем	2. Porch
3. Одаја	3. Odaja
4. Подрум	4. Basement
5. Куќа	5. House

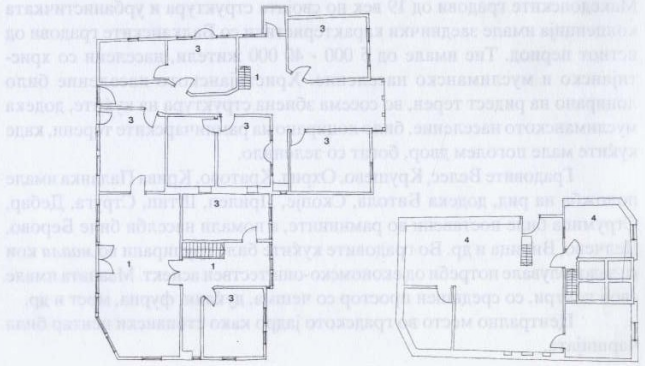
Комплексна куќа на три нивоа,
ул. Моша Пијаде 82, Берово
Complex three storyed house, Berovo

TOWN HOUSE

Traditional Macedonian town house reached the peak of its development in the 19th century, when the most beautiful structures were built. Depending on the economic power of families and their needs, houses of outstanding spatial solutions, interior design, structural system and unique facade decoration were being built. Due to the specific terrain, insolation and climate conditions, the spatial solution of typical Macedonian house developed in height, consisting of ground floor and a storey or more of them. Spatial solutions of rooms for different uses were necessarily adjusted to the overall organization of house. Economic rooms, porch - *trem* and kitchen were usually situated in the ground floor, whereas the upper storey included *odajas* and the upper storey porch - *chardak*, rooms which were used as winter dwelling in winter. Multi-storied houses had on the top storey an open *chardak* and more representative rooms for hosting visitors and for family celebrations, which were used as summer dwellings in the summertime.

Spatial solutions of houses were mostly of asymmetrical type, only occasionally symmetrical, yet, regularly with utterly rational, functional and

што се добиле креативни решенија, со максимална искористеност на просторот. Архитектонското решение во најголема мерка било прилагодено на потребите и мерката на човекот, создавајќи пријатен простор за престој и живеење.

Ентериерното уредување при градењето претставувало завршен дел при градбата на куќата. Естетско-ликовното уредување на внатрешниот простор, обработката на таваните, мусандрите, долапите, внатрешните врати, огништето, рафтовите, оградите и други елементи формирале една складна целина, му давале особеност на внатрешниот простор.

Резбаните тавани се формирале од декоративно обработени стилизирани елементи, кои поставени со одреден геометриски распоред формирале оригинална ликовно-естетска целина. Тие се појавувале во неколку форми, како спуштени или подигнати, а во однос на применетиот материјал дрвени или комбинирани со рамна површина од премаз (малтер, обработена земја и др). Резбата се применувала на таваните, долапите и мусандрите, на парчиња обработени во плитка резба, најчесто кај поимотните семејства, кои својата моќ се обидуваа да ја прикажат на овој начин.

Огништата, долапите и рафтовите формирале складна естетска целина. Складноста на стилската обработка на ентериерот била успешно вклопена со преостанатиот дел на архитектонската форма на куќата како целина.

Богатството на градската аристократија преку влијанијата од Турција и Европа формирала станбени елементи со функционална и естетска улога кај миндерите, долапите, таваните, оградите, вратите и др. Во одајата за примање на гости за седенки, слави, имендени имале богата репрезентативна и уметничка опрема, во резба, стакло, порцелани, ковано железо и др.

1. Чардак	1. <i>Chardak</i>
2. Трем	2. <i>Porch</i>
3. Одаја	3. <i>Odaja</i>
4. Подрум	4. <i>Basement</i>
5. Куќа	5. <i>House</i>

Куќа изградена на мал простор на агол, на три нивоа, фам. Каневче, Охрид
Three storied corner house built on small space, Kanevče family, Ohrid

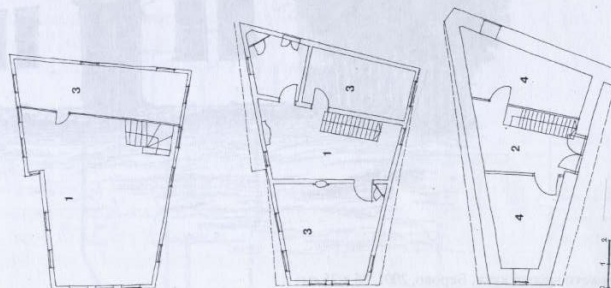
easy access. *Chardaks* were always rooms used for the same purpose, whether open, or closed. The small surface of the ground floor was frequently enlarged on the storey by application of protruded jetties.

Macedonian houses were mostly situated on steep terrain, having been adjusted to its geography, which has brought about creative solutions with maximum use of space. The architectonic solutions were largely adjusted to human needs and measures, thus composing space for comfortable habitation.

Interior decoration was the final stage in construction of house. The aesthetic and artistic design of the interior space, i.e., treatment of ceilings, *musandras*, *dolaps*, interior doors, hearths, shelves, cupboards, banisters and other elements formed a harmonious whole.

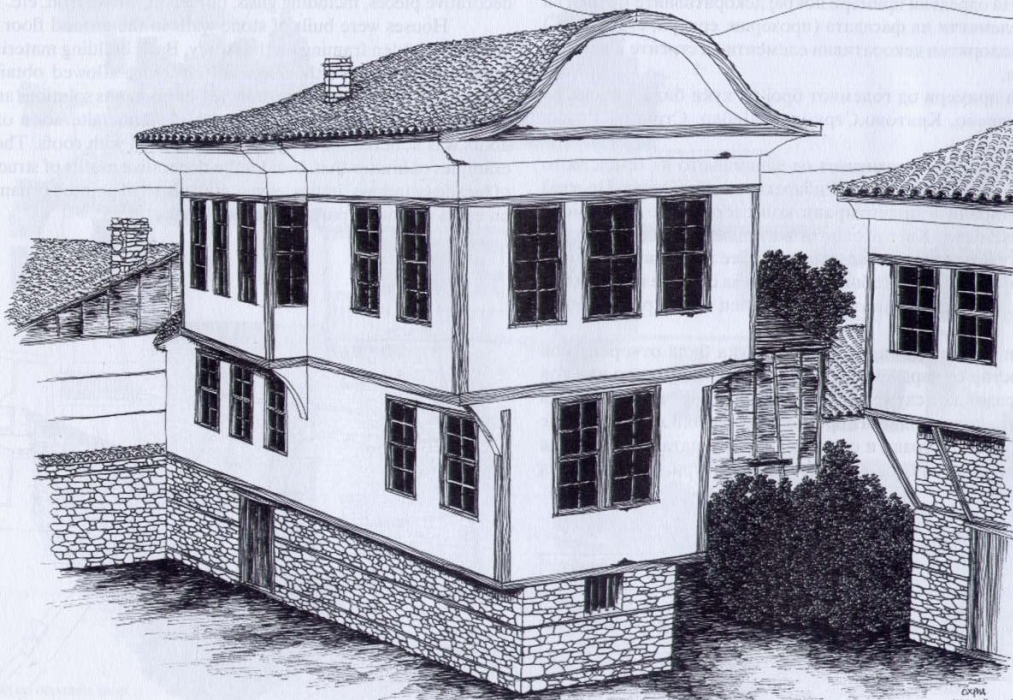
Carved wooden ceilings were composed of decoratively treated stylized elements, which composed original aesthetic unit, having been arranged in specific geometric lay-out. Ceilings appeared in two forms, either as flat ones, or raised high. In regard to the material applied, there were wooden or combined ones, the later also including flat surfaces coated with mortar, treated earth, etc. Wood-carving was applied on ceilings, *dolaps* and *musandras*. Pieces of wood were usually carved in low-relief and this decoration was mostly used in houses of wealthy families to show their economic power and good standing.

Hearths, *dolaps* and shelves also composed harmonious aesthetic design. The harmony of the stylistic interior decoration was successfully incorporated in the other architectural forms of the house.

By transferring influences from Turkey and West Europe, wealthy town aristocracy composed outstanding dwelling forms, which united the functional and aesthetic aspects, most apparent in various styles, ceilings, panelling, door and window treatments, decorative carvings and other family houses usually appeared with decorative wood-carving and other decorative pieces, including glass chandeliers, floor and glassware. Houses were built of stone with an overhanging floor and baywindow. In the building materials were stone, wood, brick and plaster. The overhanging baywindow containing irregularly shaped windows and ornamental carvings and ornamental elements of structural elements.

Kyrenia or Kyrenia or Kyrenia region in present-day Turkey is known for its outstanding houses, most of which were built by the wealthy town aristocracy. The houses were built of stone with an overhanging floor and baywindow. In the building materials were stone, wood, brick and plaster. The overhanging baywindow containing irregularly shaped windows and ornamental carvings and ornamental elements of structural elements.

Куќа која расте во височина, Охрид, 1998, 35 x 35 cm
High overhanging house, Ohrid

Охрид
1998 II. 19. 1998

Крушевската, Дебарската, Кратовската куќа биле од затворен тип, поради климатските, теренските и општествените услови на средината. Сепак и кај двата типа на објекти сите архитектонски елементи биле вклопени во традиционалниот начин на градење, прилагодувајќи се на локалните сваќања и начинот на живеење на населението. Тие биле просторно решени со простории ориентирани кон внатрешноста на објектот, цврсто градени со доминација на камениот ѕид како носечки елемент за целиот објект. Кај овој тип на објекти и покривањето било решено со камени плочи, што говори за прилагоденоста на градењето на материјалите кои се наоѓале во околината, но и за цврстината на куќите, и за прилагодување кон климатските услови. Од овие причини крушевската куќа имала свое карактеристично надворешно обликување на фасадата, со изразен тимпанон, ритмичност на прозорците, нагласување на симетријата и затвореност кон надворешниот простор.

Крушевската куќа имала форма добиена од спојот на занимањето на власите со сточарство, од кои се создала градската аристократија и Мијаците кои како градежници по традиција, ги ввеле сите најубави детали во неа. Куќата како планинска наликувала на затворената селска мијачка куќа со европеизирана надворешност. На стреите и фризовите биле насликани колористички зооморфни и растителни претстави (Крушево, Дебар, Велес).

Дебарската куќа имала нагласена затвореност, изразена големина со голем број на ритмично распоредени прозорци и тенденција за

This type of structures had a roof of stone slabs, which shows that the construction was adjusted to the locally available building materials. It also points to solidly built houses adjusted to the climate. These are the reasons why houses in Kruševo had distinctive exterior design of the facade with emphasized tympane, alternation of windows, pronounced symmetry and closeness to the outer space.

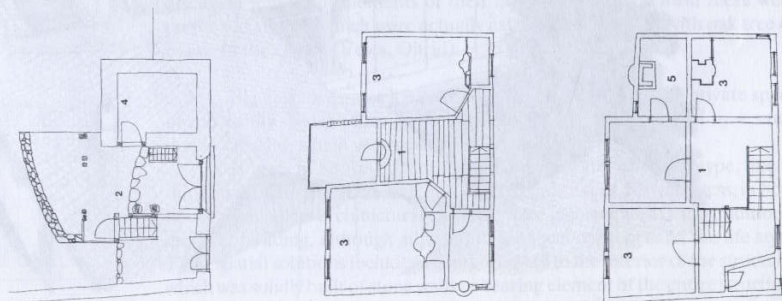
The form of the Kruševo house has arisen as fusion of the traditionally stock-breeding Vlachs, from whom the town aristocracy emerged, and Mijaks as masters of the construction craft, who introduced the most beautiful details in the house. This mountain type of house was reminiscent to closed rural house of Mijaks with exterior that had somewhat European influence. Eaves and friezes were painted with variegated zoomorphic and floral patterns (Kruševo, Debar and Veles).

Debar house was of extremely closed type, exceptionally large with a big number of rhythmically arranged windows, showing tendency to emphasizing the height and dominance over the environment.

Towards the end of the 19th century, a regular city heart was formed in Bitola with a wide straight street - in the middle. Houses in Bitola had winter dwelling with a kitchen, small windows and thick walls. Odajas for hosting visitors had been influenced by the classicism, with minsofas, European furnishing, chandeliers made of brass, crystal, porcelain, etc. Facades abounded with ornamental details, profiled wreaths, vertical pilasters with decorative capitals, stucco frames, etc. Regarding colours, lighter nuances

1. Чардак	1. <i>Čardak</i>
2. Трем	2. <i>Porch</i>
3. Одаја	3. <i>Odaja</i>
4. Подрум	4. <i>Basement</i>
5. Куќа	5. <i>House</i>

Куќата на фам.Бидикови, на три нивоа, со отворен чардак, Кратово
Three storied house, with open čardak, Bidikovi family

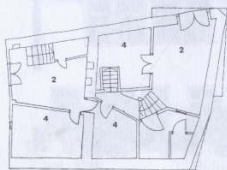
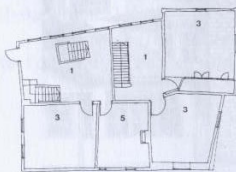
потенцирање на висината и доминантноста во околината. Кратовската куќа била лоцирана на стрмен терен, најчесто над речното корито, со тенденција за зголемување на нејзината висина.

Кон крајот на 19 век во Битола се формирало правилно градско јадро, со главна улица Широк сокак. Битолската куќа имала зимско живеалиште со кујна, мали прозорци и дебели ѕидови. Репрезентативните одаи имале класицистичко влијание, со минсофи, со покуќнинска европска опрема, лустери од месинг, кристал, порцелан и др. На фасадата доминирале детали со профилирани венци, вертикални пиластри со декоративни капители, рамки во штуко малтер. Колористички доминирале светли нијанси на пиластрите, венци и темни рамни површини. Куќите содржеле елементи на развиена европска култура.

Во Штип градот меѓу реката и ридот, како и во Струмица, се среќавале куќи со трем и тронј на отворениот чардак, со летна и зимска соба.

Кратовската граѓанска куќа на трговски и занаетчиски семејства во дворот најчесто имала летна кујна.

Преку цртежите кои се работени во туш на хартија презентирани се некои од највпечатливите примероци на градски куќи од македонските градови, како значаен дел од националното културно наследство. Цртежите претставуваат документација за архитектонските вредности на куќата како дел од сликата за градот.

Куќа чардаклија од затворен тип, Јован Алабаков 8, Велес
Closed type house - *čardaklija*, Veles

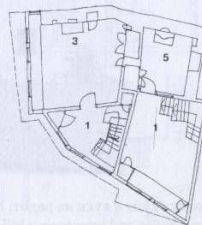
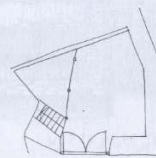
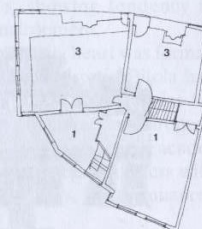
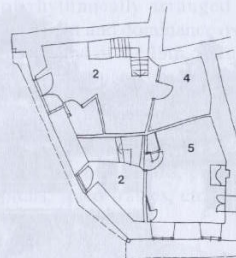
1. Чардак	1. <i>Chardak</i>
2. Трем	2. <i>Porch</i>
3. Одаја	3. <i>Odaja</i>
4. Подрум	4. <i>Basement</i>
5. Куќа	5. <i>House</i>

prevailed on pilasters and wreaths, whereas flat surfaces were painted in darker colours. Houses included elements of the advanced European culture.

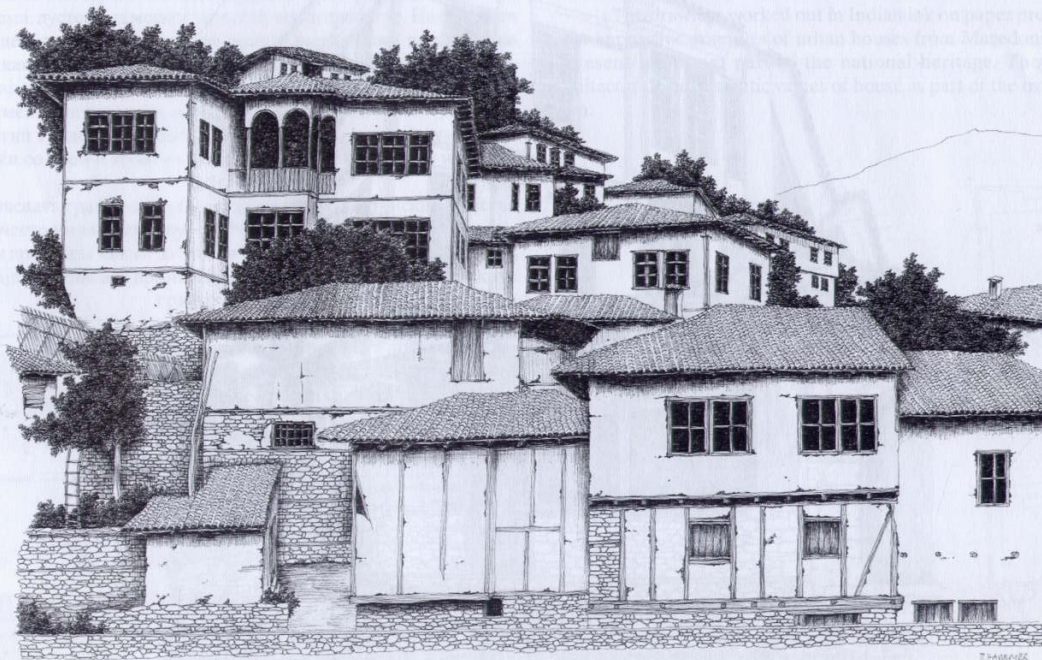
In Štip, the town located between a river and a hill, and in Strumica, there were houses with *trem* and *tronj*, on the open *chardack*, with a *summer* and *winter* room.

In Kratovo houses of traders and craftsmen usually had a summer kitchen in the yard.

The drawings worked out in Indian ink on paper present some of the most impressive examples of urban houses from Macedonian towns, which represent important part of the national heritage. They document the architectural and aesthetic values of house as part of the overall picture of a town.

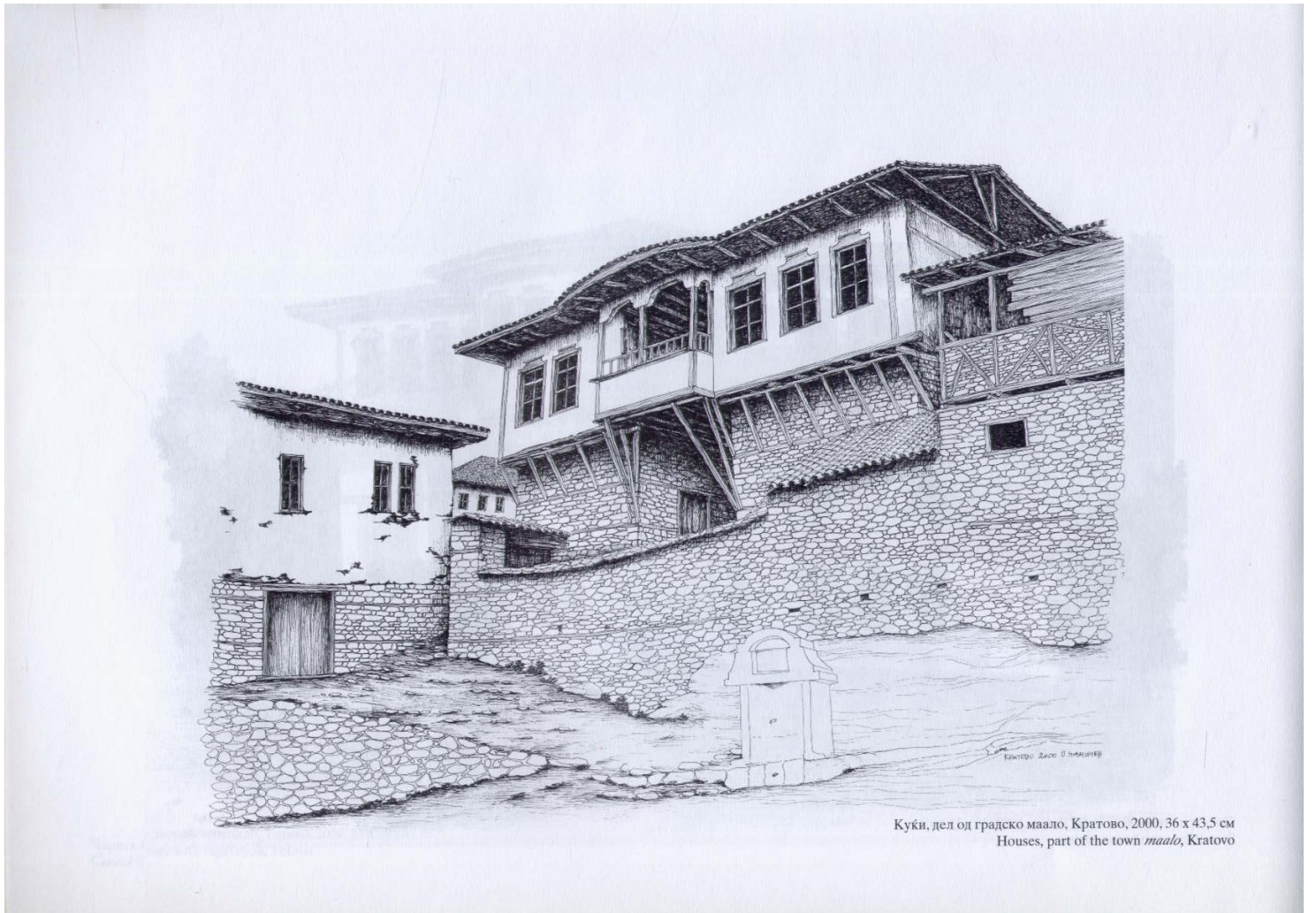

Куќа на фамилијата Карчевици, на четири нивоа, Охрид
Four storied house, Karčevci family, Ohrid

Градски куќи од маало на рид, Крива Паланка, 2002, 35 x 44 cm
town houses from *maala* on a hill, Kriva Palanka

Т. ПАНОВ
Kvira 145/2002, 2002

Куќи, дел од градско маало, Кратово, 2000, 36 x 43,5 см
Houses, part of the town *maalo*, Kratovo

1. Панорама на градот покрај Вардар, Велес, 1995, 64,5 x 40,5 см
Panorama of the town besides Vardar river, Veles
2. Градска куќа од затворен тип, Крушево, 2000, 35 x 35 см
Closed type town house, Kruševo
3. Куќата на Касапови, Велес, 2003, 33 x 48 см
House of the Casapovi family, Veles
4. Порта во двор од градска куќа, Струмица, 2001 г. 35,5 x 43,5 см
Porta - entrance gate of the yard of town house, Strumica
5. Градска куќа од затворен тип, Битола, 2003, 33 x 48 см
Closed type town house, Bitola
6. Сокак со куќи на рид, Велес, 1998, 35 x 35 см
Sokak with houses on the hill, Veles
7. Градска куќа чардаклија, Кратово, 2004, 33 x 48 см
Town house čardaklija, Kratovo
8. Улица во Битола, 2004, 33 x 48 см
Street in Bitola
9. Куќи на рид и покрај езеро, Охрид, 2004, 33 x 48 см
Houses up the hill and besides the lake, Ohrid
10. Куќа чардаклија, Кратово, 2004, 48 x 33 см
House čardaklija, Kratovo
11. Чардак во двор со зеленило, Тетово, 2004, 33 x 48 см
Čardak in yard with vegetation, Tetovo
12. Куќа под улица, Крушево, 1999, 35 x 35 см
House under the street, Kruševo
13. Градски куќи од маало на рид, Крива Паланка, 2002, 35 x 44 см
Town houses from maala on a hill, Kriva Palanka
14. Градска куќа со ограден двор, Битола, 2003, 33 x 48 см
Town house with fenced yard, Bitola
15. Градска куќа чардаклија со простран двор, Скопје, 2003, 33 x 48 см
Town house čardaklija with spacious yard, Skopje
16. Куќи, дел од градско маало, Кратово, 2000, 36 x 43,5 см
Houses, part of the town maalo, Kratovo
17. Градска куќа и куќи на ридот, Кратово, 2002, 35,5 x 43,5 см
Town house and houses on a hill, Kratovo
18. Куќа со еркери од затворен тип, Штип, 2000, 35 x 43,5 см
Closed type house with yuppies, Štip
19. Куќа покрај река, Берово, 2002, 35,5 x 43,5 см
House besides the river, Berovo
20. Симетрична куќа со еркери, Штип, 2000, 35 x 35 см
Symmetrical house with yuppies, Štip
21. Куќа чардаклија, Виница, 2002, 35 x 35 см
House a čardaklija, Vinica
22. Низа на куќи покрај улица, Битола, 1999, 35 x 35 см
Row of houses besides the street, Bitola
23. Куќи на рид, Крива Паланка, 1999, 35 x 35 см
Houses up the hill, Kriva Palanka
24. Сокак со високи куќи, Берово, 2001, 35 x 35 см
Ally - sokak with high houses, Berovo
25. Сокак во Ново Село, Штип, 2001, 35 x 35 см
Ally - sokak in Novo Selo, Štip
26. Куќа со дуќан, Ново Село, Штип, 2001, 35 x 35 см
House with a store, Novo Selo, Štip
27. Куќа покрај чаршијата, Скопје, 2001, 35 x 35 см
House besides the bazaar, Skopje
28. Затворен тип на градска куќа, Скопје, 1998, 35 x 35 см
Closed type of town house, Skopje
29. Куќи покрај улица, Кратово, 2002, 35 x 35 см
Houses besides the street, Kratovo
30. Симетрична градска куќа, Дебар, 1999, 35 x 35 см
Symmetrical town house, Debar
31. Дуќани и куќи, Прилеп, 1997, 35 x 35 см
Stores and houses, Prilep
32. Куќа со поглед кон градот, Струмица, 2004, 33 x 48 см
House with a view to the town, Strumica
33. Куќа чардаклија со дуќан, Ново Село, Штип, 2004, 33 x 48 см
House a čardaklija with a store, Novo Selo, Štip
34. Мала куќа со чардак и двор, Скопје, 2004, 33 x 48 см
Little house with čardak and yard, Skopje
35. Градска куќа од затворен тип со отворен двор, Берово, 2004, 33 x 48 см
Closed type town house with open yard, Berovo
36. Куќа високо над градот, Кратово, 2003, 33 x 48 см
House highly up the town, Kratovo, 2003
37. Висока куќа со фурни, Охрид, 2003, 33 x 48 см
High house with furna, Ohrid
38. Градски куќи со големи дворови, Тетово, 2004, 33 x 48 см
Town houses with big yards, Tetovo
39. Градски куќи со сокаци, Крушево, 2004, 33 x 48 см
Town houses with allies - sokacs, Kruševo
40. Куќа покрај мост, Кратово, 1996, 35 x 35 см
House by the bridge, Kratovo
41. Куќа над реката на ридот, Кратово, 1997, 35 x 35 см
House on a hill, up the river bank, Kratovo
42. Високи куќи, Охрид, 1998, 35 x 35 см
High houses, Ohrid
43. Куќа на агол од сокак, Охрид, 1997, 35 x 35 см
Corner house with ally - sokak, Ohrid
44. Куќа која расте во височина, Охрид, 1998, 35 x 35 см
High overhanging house, Ohrid
45. Затворена куќа и двор, Струга, 1997, 35 x 35 см
Closed type house with yard, Struga
46. Високи куќи со дуќани, Струга, 1997, 35 x 35 см
High houses with stores, Struga
47. Куќа чардаклија во голем двор, Куманово, 1998, 35 x 35 см
House a čardaklija in a big yard, Kumanovo
48. Градска куќа од затворен тип, Струга, 1997, 35 x 35 см
Closed type town house, Struga
49. Куќа со боена декорација, Крушево, 2000, 35 x 35 см
House with painted decoration, Kruševo
50. Висока куќа на рид со ограден двор, Велес, 1996, 35 x 35 см
High house on slope with fenced yard, Veles

Цртежите се изработени во туш на хартија.
The drawings have been worked in Indian ink on paper.

Издавач
МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА

Уредник: Бојан Иванов; Автор на цртежи и концепција: М-р. Петар Намичев; Превод на англиски јазик: Нада Андоновска; Дизајн и подготовка: Гордана Георгиевска; Печати ДатаПонс; Примероци 250 Скопје 2004

Published by
MUSEUM OF MACEDONIA

Editor: Bojan Ivanov; Author of the drawings and exhibition: Petar Namicev; Translated by: Nada Andonovska; Graphic design by Gordana Georgievskaja; Printed by DataPons; Printed in 250 copies Skopje 2004

Каталогот е печатен со финансиска помош од Министерството за култура на Република Македонија

ISBN 9989-917-29-9

Градска куќа чардаклија, Кратово, 2004, 33 x 48 см Датум: 11.11.2004
Town house čardaklija, Kratovo

Насловна страна: Куќи на рид и покрај езеро, Охрид, 2004, 33x 48 см
Cover page: Houses up the hill and besides the lake, Ohrid

